

О. В. Макушок, кандидат екон. наук, доцент

С. М. Приліпко, кандидат екон. наук, доцент

Уманський національний університет садівництва

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні. Досліджено та виявлено основні причини, що стримують розвиток обслуговуючої кооперації серед сільськогосподарських товаровиробників. Доведено, що розбудові активного кооперативного руху на селі сприятиме реалізація грантових проектів міжнародної технічної допомоги. Досліджено, що за умови саморозвитку обслуговуючих кооперативів при існуючій ситуації, на початок 2022 р. їх кількість зросте до 1317 одиниць.

Ключові слова: *сільськогосподарська кооперація, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, державна підтримка, сільськогосподарський товаровиробник, проект міжнародної технічної допомоги.*

Постановка проблеми. В системі трансформаційних аграрних перетворень важливе місце належить становленню та розвитку обслуговуючих кооперативів як важливої складової розбудови кооперативного руху на селі. Об'єднання значної кількості незалежних приватних товаровиробників-власників, які мають спільні економічні інтереси у здійсненні ринкової діяльності є нагальною логічною стадією подальших аграрних реформ в Україні. Це відкриває можливості утворення нової організаційної структури сільського господарства, побудованої «знизу до верху» на таких фундаментальних засадах ринкової

економічної системи і демократичного суспільства, як визнання виключної важливості інституту приватної власності, провідна роль індивідуального матеріального інтересу, реалізація можливості економічного вибору, розвиток здорової конкуренції, обмеження державного втручання та адміністративного регулювання в агропромисловому комплексі.

Останнім часом процес створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів помітно активізувався, що пояснюється як початком процесу розбудови кооперативних форм господарювання, так і усвідомленням об'єктивної необхідності об'єднання дрібних сільськогосподарських товаровиробників в умовах зростаючої конкуренції на ринку. Тому, на даному етапі принципово важливо використати переваги кооперативів такого типу, які мають унікальні можливості для соціального відродження та розвитку сільської громади. Однак розвиток кооперації на селі йде повільно, що пов'язано з низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Саме тому науковий пошук проблем розвитку кооперативних формувань в Україні, а також розробка та реалізація заходів щодо їх подолання обумовили дане дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення і розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації є предметом дослідження відомих науковців. Особливо, у сучасних економічних умовах досить гостро стоїть питання щодо відродження сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Зокрема, цій темі присвятили свої праці такі вчені як K. Blokland and J. Schuurman [1], Ф.В. Горбонос [2], О.О. Клокар [3], М. О. Кравець [4], V. Kumar, K. G. Wankhede and H. C. Gena [5], М.Й. Малік [6], L. Melese [7], Л. В. Молдаван [8], Ю.В. Ушкаренко та А.Соловйов [9], В. К. Збарський [10], В. В. Зіновчук [11] та інші. В своїх дослідженнях науковці аналізують причини, що стримують становлення і розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні та обґрунтовують способи їх подолання, враховуючи досвід розвинених країн світу.

В. Зіновчук [11, с. 19] зазначає, що розвиток сільськогосподарської кооперації не може розглядатись поза контекстом глибинних трансформацій, що відбуваються в аграрному секторі. З одного боку, сприятливою передумовою можна вважати наявність так званої «критичної маси» незалежних сільськогосподарських товаровиробників, потенційно здатних розраховувати на отримання синергетичного ефекту групової взаємодії. На його думку, до кооперативних дій аграріїв підштовхує необхідність протистоянь неконтрольованій експансії посередницького(спекулятивного) бізнесу, а також зростаюча агресивність конкуренції з боку агрохолдингів.

М. Малік [6, с. 78] підкреслює, що створення кооперативів можливе за наявності у суспільстві відповідних передумов суспільного, юридичного, економічного та психологічного характеру. Відсутність хоча б однієї з цих передумов може стати значною перешкодою у створенні кооперативів, або й призупинити цей процес. І навпаки, чим реальніші передумови, тим швидше відбувається їхнє становлення, подальше об'єднання й формування цілісної кооперативної системи у національному масштабі.

Ю. Ушкаренко та А. Соловійов [9, с. 102-105] вказують на те, що найбільш ефективний розвиток сільськогосподарської кооперації полягає у визначенні механізму державної підтримки кооперативних підприємств. В свою чергу, М. Кравець [4, с. 69] стверджує, що одним із перспективних факторів розвитку кооперації є інформаційна підтримка через механізм наповнення Web-сайту.

Незважаючи на велику кількість і різноплановість досліджень, деякі проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в умовах кризових явищ, ще залишаються невирішеними та потребують подальшого дослідження, як у теоретичному аспекті, так і на практиці.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз сучасного стану обслуговуючої кооперації в Україні та обґрунтування перспектив її розвитку з урахуванням підтримки проектів міжнародної технічної допомоги.

Виклад основного матеріалу досліджень. Розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації є одним із пріоритетів аграрної політики та інструментом досягнення економічного зростання в аграрному секторі, становлення сільського розвитку та зміцнення дрібних товаровиробників, їх конкурентоспроможності на продовольчому ринку, більш надійний захист від впливу монополізованих структур в агробізнесі.

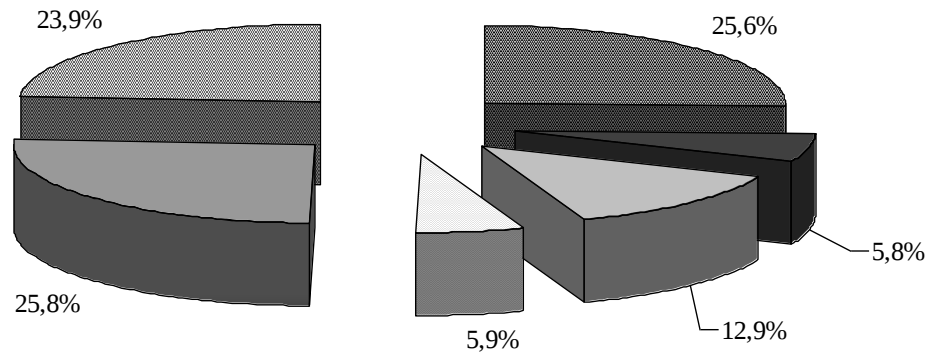
Незважаючи на всі переваги кооперування дрібних товаровиробників, що підтверджується успішним зарубіжним досвідом, процес становлення кооперативного руху триває уже понад 20 років. На нашу думку, небажання селян вступати до кооперативів пов'язують з рядом проблем, основними з яких є:

- відсутність належної державної підтримки;
- недосконалість структури аграрного ринку, його монополізація та олігархізація;
- обмежений доступ до кредитних ресурсів;
- недостатнє розуміння особливої неприбуткової природи кооперативів;
- відсутність структур вертикальної кооперації, кооперативних оптових ринків тощо;
- низький рівень знань або брак інформації про переваги кооперації;
- відсутність лідерства, брак кваліфікованих працівників.

Проте, незважаючи на ряд існуючих проблем, інформація Міністерства аграрної політики та продовольства України, на перший погляд, дає підстави для твердження про позитивну динаміку розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК). Так, на

початок 2017 р. в Україні зареєстровано 1097 СОКів, з яких 589 одиниць або 53,7% є діючими. Їх кількість за напрямками та видами діяльності зображено на рис. 1-2.

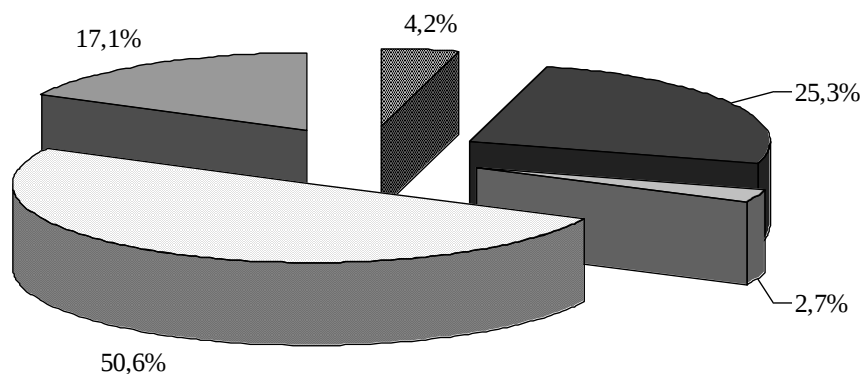
■ Молочарські ■ М'ясні □ Плодоовочеві □ Зернові ■ З обробітку землі та збирання врожаю ■ Інші

Рис. 1. Структура сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за напрямками діяльності у 2017 р. (на початок року), %

Джерело: побудовано авторами за даними [12]

■ Переробні ■ Заготівельно-збутові □ Постачальницькі □ Багатофункціональні ■ Інші

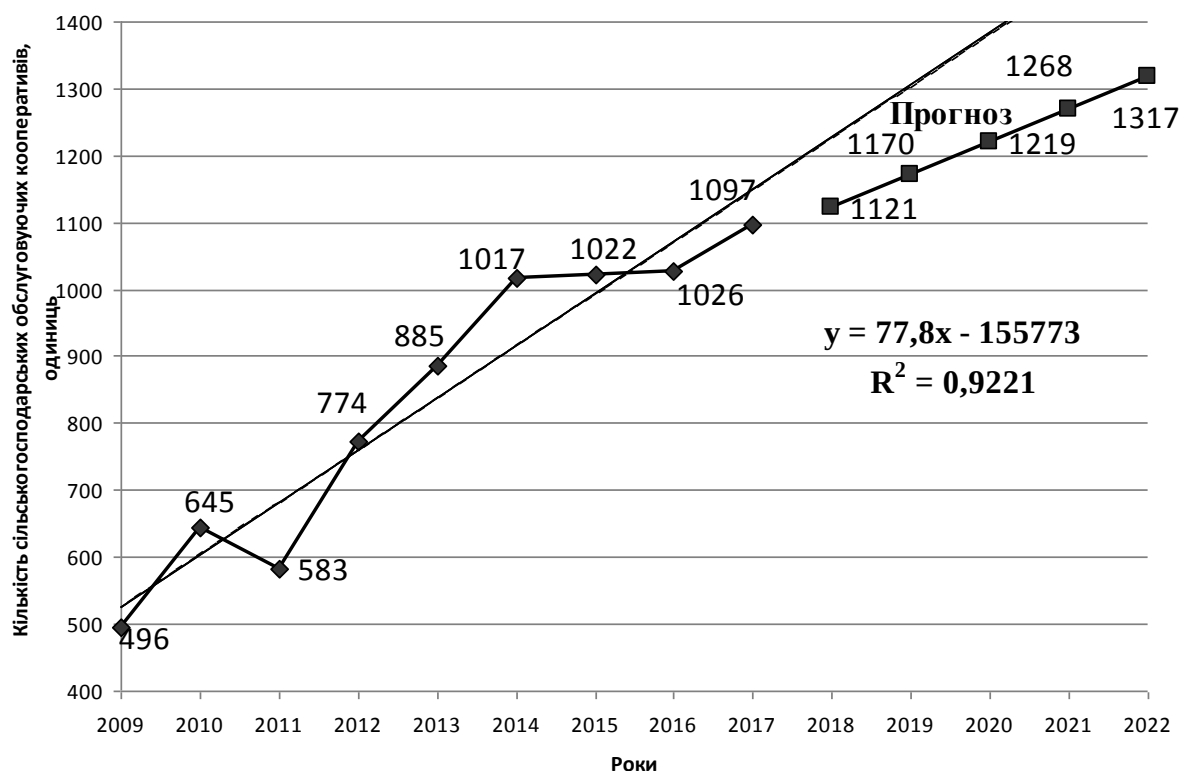

Рис. 2. Структура сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за видами діяльності у 2017 р. (на початок року), %

Джерело: побудовано авторами за даними [12]

Найбільшу питому вагу у структурі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів мають багатофункціональні кооперативи 50,6% (298) та СОКи з обробітку землі та збирання врожаю – 25,8 % (152) і

молочарські – 25,6 (151). Це насамперед пов'язано з невизначеністю більшості дрібних товаровиробників з напрямками їх діяльності через відсутність оптимальної кількості господарських суб'єктів, необхідних для створення кооперативів одного профілю Але, роль СОКів на аграрному ринку є вкрай незначною. Станом на 01.01.2017 року кількість членів СОКів складала 24,8 тис. осіб – лише 0,2% сільського населення України. Проте, цими кооперативами станом на об'єднано, створено на селі 1636 постійних робочих місць, які утримують 21758 голів ВРХ, з яких: 16953 голови корів та 4188 – голів свиней, реалізовано 48,7 тис. тонн молока, 2,8 тис. тонн зерна, 0,2 тис. тонн м'яса, 3,2 тис. тонн плодоовочевої продукції, сплачено податків та зборів на суму 13981,6 тис гривень [12].

Рис. 3. Динаміка та прогноз кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні до 2022 р. (на початок року)

Джерело: розраховано авторами за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України

Протягом 2009-2016 р.р. кількість сільськогосподарських обслуговуючих в Україні зросла майже вдвічі (рис. 3). Проте, із загальної

кількості зареєстрованих СОК реально здійснюють господарську діяльність, тобто «діючих», лише половина. Більшість з них, створена за підтримки діючих в Україні програмам міжнародної технічної допомоги. На рис. 3 зображено прогноз кількості СОКів в Україні на початок 2022 р. Нами встановлено, що за умови саморозвитку обслуговуючих кооперативів при існуючій ситуації, на початок 2022 р. їх кількість зросте до 1317 одиниць за рахунок проектів, які реалізовуватимуться за допомогою грантів від країн-донорів міжнародної технічної допомоги.

Як приклад, у Черкаській області реалізовується проект «Створення регіонального навчально-практичного центру розвитку багатофункціональних кооперативів», який впроваджує Управління агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації упроваджує у рамках програми Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні». Вартість проекту – 617 137,30 євро. Внесок ЄС – 79,97% від загальної вартості проекту складає 491 925,30 євро. Співфінансування від Черкаської обласної ради – близько 20 % та складає 123 212,0 євро. На сьогодні завдяки даному проекту вже створено 51 кооператив: 7 – із сушіння фруктів, 3 – із вирощування плодово-ягідних культур, решта вирішила зайнятися кролівництвом [13].

Висновки. Проведене дослідження показало, що процес становлення та подальшого розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відбувається із певними труднощами, що пояснюється різними причинами, найважливішими серед яких є відсутність належної державної підтримки, законодавча неврегульованість питання неприбуткової діяльності та системи оподаткування, що призводять до зменшення чисельності реально «діючих» кооперативів.

Аналіз діяльності різних видів обслуговуючих кооперативів у державі показав, що, не зважаючи на вжиті заходи, розбудова сільськогосподарської обслуговуючої кооперації на місцях ще не стала загальнодержавною справою. Цією проблемою ще не перейнялися місцеві

органи власти, органи місцевого самоврядування, громадські професійні організації аграрного сектора, які мають до кооперативного руху безпосереднє відношення, просвітня і громадськість на загал.

Важливу роль у розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відіграють фінансові ресурси, залучені від міжнародних проектів технічної допомоги. Тому, реалізація таких проектів сприятиме розвитку кооперації та одержати гарантовані матеріально-технічні ресурси для подальшого розвитку суб'єкта господарювання.

О. В. Макушок, С.М. Приліпко Проблемы становления та розвитку обслуговуючої кооперації в Україні. В статье проанализировано современное состояние развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов в Украине. Исследованы и выявлены основные причины, сдерживающие развитие обслуживающей кооперации среди сельскохозяйственных товаропроизводителей. Доказано, что развитию активного кооперативного движения на селе будет способствовать реализация грантовых проектов международной технической помощи. Исследовано, что при условии саморазвития обслуживающих кооперативов при существующей ситуации, на начало 2021 г. их количество возрастет до 1317 единиц.

Ключевые слова: сельскохозяйственная кооперация, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, государственная поддержка, сельскохозяйственный товаропроизводитель, проект международной технической помощи.

O. V. Makushok, S. M. Prylipko Problems of formation and development of the service cooperatives in Ukraine. The aim of the study is the analysis of the current state supports the cooperatives in Ukraine and justification of prospects of its development with the support of international technical assistance projects. In the article the modern state of development of agricultural service cooperatives in Ukraine are analyzed. The main reasons

hindering the development supports the cooperation among agricultural producers is researched and identified. Provided self-service cooperatives in the current situation, at the beginning of 2022, the number will increase to 1317 units is investigated. It is established that an important role in the development of agricultural service cooperatives are financial resources attracted from international technical assistance projects. Therefore, the implementation of such projects will contribute to the development of societies and to the guaranteed material and technical resources for the further development of the entity. Conclusion has been made about the necessity of combining government support and implementation of grant projects of international technical assistance for the further development and establishment of agricultural service cooperatives.

Key words: agricultural cooperation, agricultural service cooperatives, government support, agricultural producers, international technical assistance project.

Бібліографічний список. 1. Blokland K., Schuurman J. 11. Growth, democracy and income equality: cooperatives – the development impact beyond membership benefits // Cooperatives, Economic Democratization and Rural Development. Edward Elgar Publishing, Cheltenham. – 2016. – С. 255-275. 2. Горбонос Ф.В. Кооперація в агробізнесі: підручник / Ф.В. Горбонос, Л.А. Янковська, А.О. Павленчик, Н.Ф. Павленчик, Ж.В. Семчук, С.Ф. Яців. – Львів: Львів. ун-т бізнесу та права, 2011. – 360 с. 3. Клокар О. О. Сільськогосподарська кооперація в Україні: ретроспективний та перспективний аналіз ефективного розвитку [Електронний ресурс] / О. О. Клокар. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/simpoz3/48.pdf>. 4. Кравець М.О. Інформаційна підтримка обслуговуючої кооперації / М.О. Кравець // Молодий вчений. – 2016. – № 5(32). – С. 68–73. 5. Kumar V., Wankhede K. G., Gena H. C. Role of cooperatives in improving livelihood of farmers on sustainable basis // American Journal of Educational Research. – 2015. – Т. 3. – №. 10. – С. 1258-1266. 6. Малік, М. Й. Формування та

розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері економіки України / М.Й. Малік // Економіка АПК . – 2014. – №7. С.76-82. 7. Melece Ligita. Agricultural cooperatives for social capital development in Latvia // Organizacijų Vadyba: Sisteminių tyrimai. – 2013. – №. 66. – С. 53-67. 8. Молдаван Л.В. Роль кооперативів у подоланні сільської бідності / Л.В. Молдаван, Д.Ф. Крисанов, Л.О. Удова // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 121-129. 9. Ушкаренко Ю. В., Соловійов А. І. Державне регулювання розвитку кооперації в Україні / Ю.В. Ушкаренко, А.І. Соловійов // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: зб. наук. праць. – 2011. –№1(4). С.100-107. 10. Збарський В. К. Кооперація – один із перспективних напрямів розвитку особистих селянських господарств / В. К. Збарський. – Кооперативні читання: 2013 р.: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 4–6 квітня 2013 р.). – Житомир: видавництво ЖНАЕУ, 2013. – С. 23-29. 11. Зіновчук В. В. Сільськогосподарська кооперація в Україні: quo vadis? / В. В. Зіновчук // Кооперативний маркетинг в агробізнесі: проблеми і перспективи розвитку в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. Міжнар. року кооперативів, 5–7 квіт. 2012 р. – Житомир : ЖНАЕУ, 2012. – С. 17–28. 12. Правове поле розвитку сільськогосподарської кооперації потребує змін [Електронний ресурс] / О. Ковальова – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/uk/node/23256>. 13. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Регіональний навчально-практичний центр розвитку багатофункціональних кооперативів в Черкасах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://coopcenter.org.ua/pronas/>